

Rimskopravni elementi Marxova „Kapitala“

Sažetak

Karl Marx (1818-1883) je svoje najvažnije djelo „Kapital“ objavio 1867. godine i na njemu je radio gotovo četvrt stoljeća, godinama je uzimano kao najveća kritika kapitalizma i kao politička ekonomija socijalizma. U njemu je autor ugradio i svoju pravničku obrazovanost koristeći elemente pandektnog rimskog prava koje je slušao kod profesora Savinja (F. K. von Savigny, 1779-1861), utemeljitelja klasične historijsko-pravne škole na univerzitetu u

Berlinu, ali i svoja znanja iz latinske književnosti i retorike. Marx se koristio obilato upravo znanjem latinske književnosti koju je slušao na univerzitetu u Bonu kod profesora A. V. Šlegela, tako da je u „Kapitalu: kritici političke ekonomije“ vidljiv upliv rimskopravnih elemenata ponajviše u pojašnjenju i obradi procesa proizvodnje kapitala. U radu se najvećim dijelom analizira prvi tom „Kapitala“ jer je II i III tom uredio Fridrih Engels, a IV Karl Kautski.

Ključne riječi: ekonomija, kapitalizam, rimska književnost, rimsko pravo, proizvodni odnosi

- *Ko si ti* – upita neki glas?
- *Hrišćanin!*
- *Lažeš* – zagrmi svjetski sudija – *ti si samo ciceronovac!*

Pismo Eustohijumu:
O očuvanju djevičanstva od svetog Jeronima
(Marx, Kapital, gl. III, str. 100)

Uvod

Marks se najčešće navodi kao njemački filozof, socijalni mislilac, ekonomista po osobnom izboru, i revolucionar, ali vrlo rijetko po svojoj osnovnoj *“bolonjskoj odrednici – dodiplomskom studiju”* – kao pravnik!

Predmet ove rasprave jesu rimskopravni elementi vidljivi u njegovom najznačajnijem djelu

„Kapital“; objavljen je 1867. godine na oko 900 strana na kome je radio gotovo četvrt stoljeća, njime je izazvao rasprave koje traju i danas, od Vatikana do Svjetskog ekonomskog foruma u Davosu. Najčešće ga tretiraju kao tzv. *nedovršenog mislioca* – često sa ekstremima Đavo ili Mesija, čije ideje je zasjenila pobjeda *Mein Kampfa* nad *Kapitalom*, a obilježio tržišni i državopravni neuspjeh socijalizma kao društvenog uređenja.

U toku studija, prvo na univerzitetu u Bonu (osnovan 1818, pohađa ga od 17. oktobra 1835. godine), u prvom semestru sluša šest predmeta od kojih tri “nepravna” – grčkorimsku mitologiju, pitanja o Homeru i historiju moderne umjetnosti. Nastavivši studij kasnije u Berlinu, od 22. oktobra 1836. godine, pohađa predavanja znamenitih imena pravne nauke; latinsku književnost kod profesora A. V. Šlegela¹, a rimsko pandektno pravo kod čuvenog teoretičara Savinijija – on je osnivač i glavni teoretičar znamenite njemačke historijsko-pravne škole.²

Upoznavanje sa Marksovim *Kapitalom* na ovim prostorima prvi je pokrenuo srpski socijalista Svetozar Marković još 1872. godine³, a prvi skraćeni prevod je djelo Moše Pijade iz 1924. godine⁴; on je u zatvoru u Sremskoj Mitrovici kasnije preveo i originalni tekst prvog toma, zajedno sa Rodoljubom Čolakovićem, a II i III tom je preveo sam u kaznenom zavodu Lepoglava. U izdavačkom preduzeću *Kosmos* u Beogradu, za štampu su ga pripremili August Cesarec i Veselin Malesla, da bi kasnije u socijalističkoj Jugoslaviji postao svojevrsna *Biblija radničke klase*.

I

Marks već u uvodu, tačnije predgovoru prvom izdanju, citira latinsku izreku *De te fabula narratur* (O tebi se govori), iz Horacijevih *Satira* (knjiga I, 14)⁵, iznoseći tvrdnju da je i sam ateizam rimskopravna *culpa levis* (laki nehat, mali grijeh)⁶, završavajući uvod sa Danteovim cita-

tom (*Slijedi svoj put i pusti ljude neka pričaju šta hoće*; Čistilište, 5, 18.).⁷

Rimskopravne elemente u „Kapitalu“ nalazimo dvojako: kroz citate na uobičajen način kao dokumentaciju i argumentaciju iznijetih tvrdnji u tekstu, ali i kroz nazive i pojašnjenja pojmova i terminologije kao *technicus terminus*.

U podnožnim napomenama, fusnotama, koristi latinski *fictio iuris* (pravnu fikciju) i *contradictio in adiecto*, u poglavlju 1. *Roba* citira Aristotela (“genije – historijski okvir društva ga spriječio da iznađe druge zakonitosti”)⁸. Raspravlja o izrazu starih Germana – površina jutra zemlje prema jednodnevnom radu – *tera iurnalis*, ral ili jutro zemlje je površina koja se obradi za jedan radni dan. Navodi da politička ekonomija voli *robinsonade* (direktna aluzija na književnost – Daniel Defo, *Robinson Kruso*), zajednička (kolektivna) svojina je smiješna predrasuda da je njen prvobitni oblik specifično slavenski, praoblik je kod Rimljana, Grka, ali i Kelta.⁹

Zanimljiva je njegova kritika lakomislenih teza da su Grci i Rimljani živjeli jedino od pljačke, Marks dokazuje naprotiv, da su imali svoj proces proizvodnje, svoju ekonomiju!

Je li robovski rad pljačka?

Ovdje staje se na opasno tlo; ako je takav *džin misli* kao što je bio Aristotel¹⁰, griješio veličajući robovski rad, zašto danas veličaju najamni rad? Historija rimske republike je historija zemljišnog posjeda koji čini njenu zakulisnu historiju,

¹ August Wilhelm Schlegel (1767-1845)

² Karl Friedrich von Savigny (1779-1861), bio je profesor prava na univerzitetima u Marburgu, Landshutu i Berlinu, osnivač je njemačke historijsko-pravne škole, uz kapitalne radove iz rimskog i srednjovjekovnog prava, Savigny je postavio i temelje moderne nauke međunarodnog privatnog prava. (*Encyclopedia Britannica*, Cambridge University Press, 1911, tom 11)

³ Svetozar Marković (1846-1875), istaknuti srpski socijalista, političar i publicista, izdavao “*Radenik*”, prvi socijalistički list na Balkanu.

⁴ Moša Pijade (1890-1957), istaknuti jugoslovenski političar i publicista.

⁵ Quintus Horatius Flaccus (65. g. stare ere - 8. g. nove ere), rimski pjesnik i satiričar.

⁶ *Culpa* – po Justinijanovom pravu nemarnost (*neglegentia, imperitia*), tj. propust dužne pažnje (*diligentia*); razlikujemo *culpa lata* (grubi nehat) od *culpa levis* (laka nemarnost), vidi u: M. Horvat, *Rimsko pravo*, Zagreb 1980, 220.

⁷ Dante Alighieri (1265-1321), najveći talijanski pjesnik, Čistilište (*Purgatorio*) je drugi dio njegove *Božanstvene komedije* (Pakao, Čistilište, Raj).

⁸ Marx, *Kapital*, I, 32.

⁹ Ibid, 34.

¹⁰ *Kapital*, I glava, *Roba*, str. 83, citat iz Aristotelova *Nikomahove etike*.

navodeći da je i don Kihot ispaštao zbog svoje zablude.¹¹

Pravnici su, o kojima nema laskavo mišljenje, kroz cio srednji vijek u lakejskoj službi kraljevske vlasti, pravo kraljeva da falsifikuju monetu zasnivali su na tradicijama Rimskog carstva i na novčarskim pojmovima pandekata, po rimskoj pravnoj dogmatici, car je dekretovao vrijednost novca.¹²

Marx po rimskom liričaru Ovidiju i grčkom pjesniku Hesiodu, prenosi legendu o pet doba iz antičke mitologije – zlatno, srebrno, bronzano, pa herojsko i na kraju gvozdeno doba, gdje je život pun nepravdi, nasilja i ubistava.

Sve postaje preobražajem iz vatre, reći će Heraklit,¹³ a vatra iz svega, kao što se zlato pretvara u robe, a robe opet u zlato – prenosi Lassal.¹⁴

“Zlato je divna stvar! Ko njega ima gospodar je svega što želi. Pomoću njega mogu se čak i duše u raj uvoditi!”, piše Kolumbo u svom pismu iz Jamajke 1503. godine.¹⁵

Marx nagovještava zlatnu groznicu, *auri sacra fames* – nezasiću glad za zlatom i pohlepu sticanja zlata kada je i rimskopravna *res extra commercium* – preprodaja moštiju svetaca, dozvoljena i normalna u trgovinskim odnosima!

Scena iz Šekspirova djela *Timon Atenjanin* je najbolja ilustracija:

*“Zlato! Žuto, blistavo,
Skupo zlato!*

*A ovo, to će napraviti crno
Bijelim, ružno lijepim, dobro hrđavim,
Staro mladim, nisko plemenitim,
A kukavičkim ono što je hrabro.
Ovaj žuti rob stвориće kaos od vere.
Uzdići lopove, dati im titule,
Počasti i mjesto na klupi Senata.”¹⁶*

Citira i dramatičara Sofokla (*Jer nešto gore od novca ljudski duh nije izmislio. On prevrće države i goni ljude iz kuća; učeći zlu mijenja misli u ljudima, te se plemeniti obraća sramoti hrđavoga; on navodi ljude na svaku podlost i čini ih kadrim za svako bezubožno djelo – Antigona*)¹⁷. Marx analizira kako se u Rimu, propašću plebejskog dužnika, postaje robom, te navodi Aristotela (*De Republica*) koji suprotstavlja ekonomiku hremastici.¹⁸

Obilato citira Momsenovu *Historiju Rima* i govori o ustanovi vilicusa¹⁹, ekonomu poljoprivrednih robova na latifundijama (najčešće oslobođenog roba!), dok djelovanje proste kooperacije obrađuje na djelima starih Azijaca, Egipćana, ali i Etruščana, kao i Diodora Sicilijanskog o manufakturama Egipta. Platon, Tukidid i Perikle govore o podjeli rada u Atini, Ksenofon i Izokrat nešto manje, što Marks zanimljivo poredi sa situacijom u kasnijem rimskom carstvu.²⁰

Nema ničeg uobičajenijeg od predstave da je u historiji do sada bilo važno samo *uzimanje* – barbari *uzimaju* Rimsko carstvo, sva znanost bi bila suvišna kada bi se pojavni oblik i suština stvari podudarali.²¹

¹¹ Ibid, 84

¹² D. Drino, *Komparativna pravna historija*, Zenica 2017, 75.

¹³ Heraklit Efežanin (535. g. stare ere - 475. g. stare ere).

¹⁴ Ferdinand Lassalle (1825-1864), njemački socijalist.

¹⁵ Pismo prijatelju Luisu Santangelu 1503. g. – *Encyclopedia*, IV.

¹⁶ V. Šekspir, *Timon Atenjanin*, IV čin, scena III, prevod Ž. Simić i S. Pandurević, citirano u *Kapital*, fusnota 91.

¹⁷ Sofoklo (495 - 406. g. stare ere), *Antigona*, prevod R. Ivšić, Zagreb 1984, 16.

¹⁸ *Kapital*, 142. Šire u: Ž. Kaluđerović, Stagiranin, Novi Sad, 2018.

¹⁹ Theodor Christian Mathias Mommsen (1817-1903), najveći njemački klasični povjesničar i pravnik, za djelo *Povijest Rima* 1902. dobio Nobelovu nagradu za književnost.

²⁰ Marksova doktorska disertacija je bila “Razlika između Demokritove i Epikurove filozofije prirode”

²¹ *Kapital*, tom III, 753.

Analizirajući cijenu radne snage izražava rimskopravni ekvivalent: *do ut des, do ut facias, facio ut des i facio ut facias*.²²

Marx obilato koristi svoje poznavanje rimske književnosti; Lukrecijevo djelo, *O prirodi stvari*, Horacijeve *Satire*, Tit Livije, *Ab urbe condita*, Vergilije, *Eneida*, ali i prvi rimski pisani zakon *Lex duodecim tabularum* (Zakonik X, kasnije XII tablica)²³.

Lukovo koristi bajku Menenija Agripe koji je umirio plebejce parabolom o pobuni udova protiv stomaka kome su oni odbili da dostavljaju hranu, uporedio je rimsko carstvo sa živim organizmom; ruke su plebejci koji hrane stomak, tj. patricije. Odvajanje ruku od stomaka dovelo bi organizam do smrti – saglasno tome, odbijanje plebejaca za obavljanje svojih dužnosti dovelo bi do propasti rimske države.²⁴

Marks u svjetlu analiziranja tadašnjih kapitalističkih odnosa koristi i ustanovu pekulija (imovina roba), ali prati i uklapa u tadašnje odnose Horacijeve misli iz djela *Ars poetica*, te Ovidijeve *Fasti*. Posebno analizira *Licinijev zakon* iz 367. godine stare ere koji je propisivao izvjesno ograničenje prava ličnog korištenja općinske zemlje, kao i niz mjera u korist dužnika. On je bio uperen protiv stalnog povećavanja zemljišnog posjeda i protiv privilegija patricija – izradili su ga narodni tribuni Licinije i Sekstije Lateranus, što je Marks koristio kao argumentaciju protiv sloja novih kapitalista.

II

Kao i sva velika djela tako je i Marxovo djelo mijenjalo svoj karakter kroz vrijeme, kako u studentskim nemirima 1968. godine, kada su se

svi pozivali na njega, tako i u financijskoj krizi 2007/8. godine, kada je njegov ekonomski program očišćen od prašine i ponovno vraćen na svjetlo dana. Marxov materijalizam je od Demokrita i Epikura, njegova dijagnoza bolesti je savršena – bogatstvo je nejednako raspoređeno, radnička klasa je potlačena, ali njegov recept ne djeluje kao lijek. Po njemu, grčka filozofija počinje sa sedam mudraca, među koje smješta i *jonskog natur-filozofa Talesa*²⁵, a završava s pokušajem pojmovnog portretiranja mudraca.²⁶

Potvrdila se izvorna Marksova misao da je čitava povijest historija klasne borbe, njegova ekonomska teorija komunizma ostala je neostvarena, dok proleterska revolucija postaje okvir za totalitarnu vlast u XX stoljeću.²⁷

Kod njega se uobličava teza Tomasa Mana da je izdaja domovine ponekad vrlina – izbjeglištvo u Parizu, Briselu i na koncu u Londonu to najbolje potvrđuje.

O njegovoj širokoj obrazovanosti koristi i djelomičan bibliografski pregled, u „Kapitalu“ je koristio literaturu: Apijan Aleksandrijski (*Rimska historija*), ali i djela Bekarije, Balzaka, Cicerona, Lucija Kvintija Cincinata, Likurga Spartanskog, Lukijana satiričara, te Benthama, Burka, Karlajla Tomasa, Dantea, Darvina, Dekarta, Maltusa, Dikensa, Didroa, Diodora Sicilijanskog, Getea, Hegela, Hobsa, Homera, Hjuma, Loka, Tita Lukrecija Kara, Nibura, Rusoa, Šilera, Šekspira, Sofokla, Spinoze, Tukidida, Voltera.

Pad Berlinskog zida donosi parolu – *Marx je mrtav*, kriza neoliberalizma jeste stvarni povratak marksizma! Što li će nam p(r)okazati budućnost?

²² Radi se o tzv. rimskopravnim inominantnim kontraktima, u Justinijanovom pravu oni su bili raspoređeni u četiri grupe. Prva je *do ut des* – dajem da mi daš, gdje se činidbe sastoje u recipročnom davanju stvari odnosno prenošenju vlasništva što je s vremenom dobio i posebno ime – *permutatio* (zamjena, trampa). Druga je *do ut facias* – dajem da mi učiniš, gdje se činidba jedne strane sastoji u davanju stvari a druge u činjenju, izvršenju neke usluge ili rada. Treća varijanta – *facio ut des*, činim da mi daš samo je obrnuti slučaj prestacije stranaka u poređenju s drugom varijantom. Četvrta – *facio ut facias*, činim da mi učiniš, jeste slučaj kada se obje prestacije sastoje u činjenju, odnosno aktivnoj radnji. Šire u A. Romac, *Rimsko pravo*, Zagreb, 1987, 325; M. Horvat, *Rimsko pravo*, Zagreb, 1980, 284.

²³ *Kapital*, fusnota 102.

²⁴ Ibid, fusnota 117, Menenije Agripa je izabran za konzula 503. godine stare ere, pokorio je susjedna plemena Sabinjana, pojavljuje se i kao lik u Šekspirovoj tragediji *Koriolan*.

²⁵ Dž. Drino, *Balkan: državopravna historija*, Zenica, 2018, 7.

²⁶ Ž. Škuljević, *Marx i Grci*, Novi Sad, 2014, 28.

²⁷ Šire o Marksovoj filozofiji vidi u: S. Kozlič, *Filozofija prava*, Zenica, 2015, 311-330.

DRINO Dževad

Faculty of Law, University of Zenica,
Zenica

Roman legal elements in Marx's „Kapital“

Summary:

Karl Marx (1818-1883) published his most important work “Das Kapital” in 1867. He worked on it for almost quarter of a century and for many years it was understood as the biggest criticism of capitalism and as the political economy of socialism. In the work, the author also included his law education through the use of elements of the law of pandect which he learned from professor Savigny (F. K. von Savigny, 1779-1861), the founder of classical historical law school at the University of Berlin. He also incorporated his knowledge from

literature and rhetoric. Marx greatly used the knowledge from Latin literature which he attended at the University of Bonn from professor A. V. Schlegel. Therefore, in the “Kapital: critique of political economy” one can see the influx of roman legal elements, primarily in processing and explanation of the processes of capital production. The paper mostly analyses the first volume of the “Kapital” because volumes II and III were edited by Friedrich Engels and volume IV by Karl Kautsky.

Keywords: Economics, capitalism, roman literature, roman law, production relations.
